

Landbouwmusea en landbouwgeschiedenis als actief geheugen voor een snel veranderende agro-wereld: hoe staat het er voor in Nederland?

Hans Mol, 9 december 2022

Het kan de liefhebber van de landbouwgeschiedenis niet zijn ontgaan dat we leven in een snel veranderende agro-wereld. Het landbouwbedrijf heeft in zowat alle sectoren industriële proporties aangenomen. Dit onder meer dankzij een gerenoveerd landschap, decennialange steun van de overheid, en het gebruik van grote hoeveelheden van elders aangevoerde grondstoffen. Een bedrijf dat economisch zeer renderend is, zowel voor de agrarische keten als geheel als voor de individuele boer. Maar ook een bedrijf dat in zijn onstuimige groei tegen allerlei grenzen aanloopt. Denk aan de problemen met het behoud van natuurwaarden en biodiversiteit, de vershraling van het cultuurlandschap, de bodemdaling, de uitputting van de watervoorraad en de uitstoot van CO₂, stikstof en methaan.

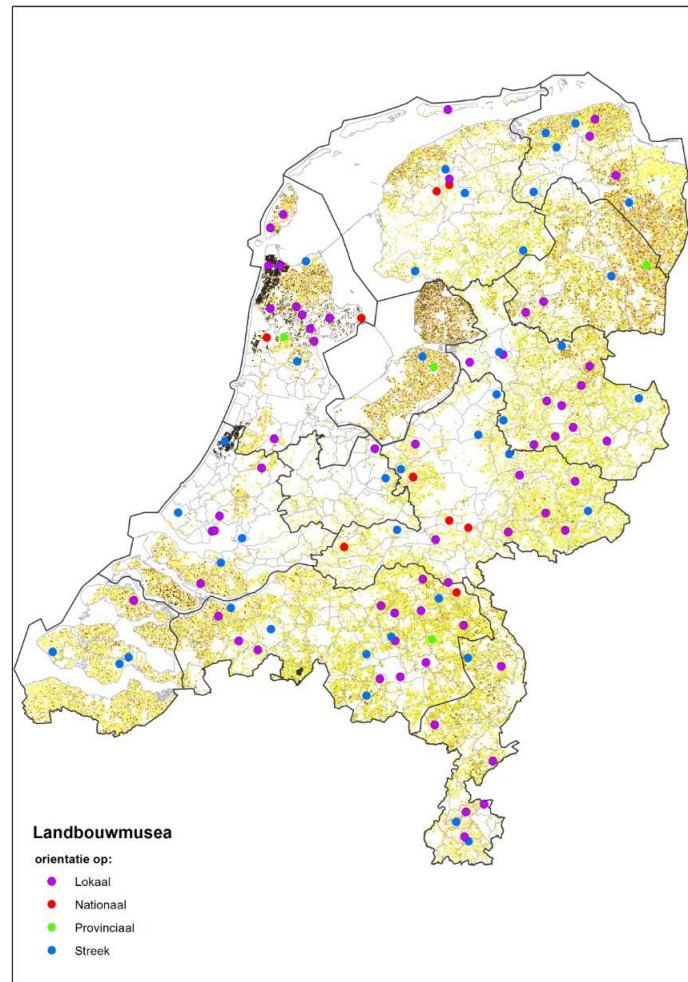
De omgekeerde vlag: symbool van het boerenprotest tegen de stikstofplannen van het kabinet Rutte IV, met de claim dat dit protest door grote delen van het platteland wordt gesteund.

We kunnen vaststellen dat de in de jaren vijftig ingezette grootscheepse transitie naar industriële landbouw nog steeds zijn einde niet gevonden heeft maar nu wel een vorm moet vinden om samen te kunnen gaan met een andere transitie die door grote delen van de maatschappij en inmiddels ook door de overheid wordt gewenst. Namelijk die naar een duurzame voedselproductie waarmee de mensheid een paar eeuwen verantwoord vooruit kan. Dat gaat niet zonder slag of stoot, gelet op de boerenprotesten van de afgelopen jaren. Protesten met hun achterliggende problematiek die op het eerste gezicht tot politieke polarisatie leiden, waarbij kampen worden gevormd van platteland versus stedelingen, van periferie tegen Randstad, van vrije ondernemers contra verstikkende regelaars.

De landbouwmusea

De debatten zijn nog volop gaande. De vraag is nu welke rol de landbouwmusea en de landbouwgeschiedenis spelen in de meningsvorming en betekenisgeving rondom de

kruising van transities. En of, en zo ja hoe, er verandering in die rol zou moeten komen. Laat ik daartoe eerst een ronde langs de velden maken met betrekking tot de musea en de missies die zij proberen te vervullen. Uitgangspunt daarbij is een lijst van zo'n 120 lokale, regionale en nationale musea met landbouw als hun voornaamste zwaartepunt. Deze lijst zal niet helemaal compleet zijn maar het geheel lijkt me representatief genoeg. Voor het overzicht heb ik ze op de kaart gezet, met daarbij de karakteristiek of het een organisatie betreft met een lokale, streekgebonden, provinciale of nationale taakstelling.

De spreiding van landbouwmusea in Nederland. Kaart J.J. Feikens, Fryske Akademy

Het eerste dat opvalt is de betrekkelijk evenwichtige spreiding over het platteland. Alle landbouwstreken zijn gedekt, behalve Zeeuws-Vlaanderen, al kan het zijn dat we juist daar iets hebben gemist. Een tweede observatie is dat negen van de tien musea een lokale of streekgebonden opzet hebben. Het onderscheid tussen die twee is overigens arbitrair. Een verzameling van, en binnen een boerderij in een bepaald dorp heeft immers ook geldigheid voor soortgelijke boerderijen een paar dorpen verderop. Dat daargelaten, is de derde waarneming dat er maar heel weinig musea zijn met een nationaal bereik. De enkele die we kennen, richten zich daarbij ook nog maar op één of enkele sectoren. Denk aan de nationale bosbouwcollectie, die nu in kasteel Doorwerth is ingericht, om een combi te vormen met tentoonstellingen over het al dan niet adellijk en op jacht en bosbouw gericht leven van grootgrondbezitters.

Of neem het pluimveemuseum in Barneveld, dat de bezoeker alles wil vertellen over 'de ontwikkeling van de kleinschalige pluimveehouderij tot de moderne, diervriendelijke bedrijven van nu'. Als we dat 'diervriendelijk' terzijde laten, is het de vraag tot hoever in het heden de blik dan reikt. De afbeeldingen op de website tonen toch vooral interieurs en situaties van voor de oorlog en kort daarna. Nu heb ik het museum persoonlijk nooit zelf bezocht. Mocht het zo zijn dat men in Barneveld ook inzicht geeft in de ontwikkeling van bijvoorbeeld legbatterijen, met verwijzingen naar de discussies die daarover gevoerd zijn, en de transitie naar de scharrelkip- of vrije uitloopstallen die nu geëxploiteerd worden, zou dat mooi wezen. Want dan is er wisselwerking tussen het publiek, de maatschappelijke context en de werkelijkheid van het huidige boerenbestaan. En daar heeft ook huidige generatie boeren belang bij.

Stijlkamer in het Nederlands Pluimveemuseum te Barneveld

Het antwoord uit boerenkringen op de kritiek die van buiten op hun bestaan wordt uitgeoefend is namelijk vaak dat 'burgers ver van de boerenwereld zijn komen af te staan'. 'Men ver-romantiseert de landbouw van veertig jaar geleden en wil die terug', aldus boerin Coba de Vries-Fopma, die dat in 2016 schreef naar aanleiding van de publicaties van de journaliste Jantien de Boer over 'landschapspijn'.¹ Zij, Coba Fopma, had daarmee wel een punt. Als het om de boer gaat gelooft Nederland graag in sprookjes, zo viel ook onlangs nog te lezen in een artikel in de Volkskrant.²

Maar als dat zo is, dan doen al die lokale en streekgebonden landbouwmusea er juist alles aan om het grote publiek in sprookjes te laten geloven. Want op een enkele uitzondering na tonen ze alleen agrarisch erfgoed tot 1950 en pogen ze het traditionele boerenbestaan in beeld te brengen. Men wil de sensatie oproepen van te leven in een wereld van een eeuw geleden. In het Museum voor Nostalgie en Techniek in Langenboom bijvoorbeeld streeft men naar de 'Oh Ja-beleving bij senioren'. Daar is op zichzelf niks mis mee, wat trouwens ook geldt voor het verdien- of bestaansmodel van deze instellingen. Grotendeels gedreven door enthousiaste vrijwilligers pogen ze vooral

¹ Geciteerd door Ronald Plantinga in de inleiding van zijn publiksboek *Wit goud, groene woestijn. Zuivelproductie en het Friese landschap na 1945* (2022), p. 9.

² Opinie-artikel van Sander van Walsum in de *Volkskrant* van 3 december 2022.

ook toeristen te trekken om het vreemdelingenverkeer in de regio te stimuleren en een flink deel van de nodige kosten te dekken.

We moeten ook begrijpen dat ze hun oorsprong danken aan initiatieven van individuen die in de maalstroom van de aanhoudende vernieuwingen sinds de jaren zestig probeerden te redden wat er te redden viel. Denk aan gebouwen en werktuigen, maar ook aan interieurs en zelfs aan planten- en dierenrassen. Dit alles van onderop, zonder ook maar enige coördinatie door overheden of academische instituties. En maar zelden met financiering uit de meer kapitaalkrachtige delen van de landbouwwereld.

Probleem alleen is dat slechts weinig musea er na de fase van stichting en consolidatie in zijn geslaagd zich te vernieuwen en de ontwikkelingen bij te houden. Het beeld van de 'goede oude tijd' is ook waar veel bezoekers om vragen. Daar willen de doorgaans niet meer zo jonge bestuurders van deze musea ook geen contrapunt op hebben door de route van het meer traditionele bedrijf naar de moderne agro-business verder te volgen. Op de keper beschouwd is het Fries Landbouwmuseum zowat de enige agrarische museale instelling die wel die missie heeft opgepakt. Door een combi met het Nationaal Veeteelt Museum van Middelbeers is in Goutum een nationale collectie op het gebied van de veehouderij gevormd dat een grote potentie heeft. Dat is niet in de laatste plaats aan vertrekkende directeur te danken, die zich met vele anderen ingespannen heeft een eigentijds onderkomen te zoeken en daarbij het programma zo uit te breiden dat ook meer recente ontwikkelingen met hun maatschappelijke consequenties in beeld worden gebracht. Het is mooi dat dit uiteindelijk mede door de provincie Fryslân wordt ondersteund.

Tegelijkertijd is het vreemd dat de nationale overheid decennia lang geen pogingen heeft gedaan om centrale museale bezinningsplaatsen te helpen opbouwen en steunen voor een sector van zo'n groot economisch, maatschappelijk en landschappelijk belang. En dat terwijl het Ministerie van Landbouw vanaf de jaren vijftig tot heden miljarden in de groei en bloei van de sector heeft gepompt. Wel geld om oud cultuurlandschap over de kop te halen, duizenden ligboxstallen te subsidiëren, aan diepontwatering te doen, technisch te innoveren, maar geen penning voor reflectie en omzien in verwondering. Vergelijk dat eens met Defensie, dat flinke bijdragen beschikbaar heeft gesteld voor de bouw en exploitatie van het Nationaal Militair Museum te Soesterberg en het Marine Museum te Den Helder. Of denk aan de vele goed toegeruste stedelijke maritieme musea met elk hun nationale narratief. Het Landbouwministerie en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen hebben het geheugen voor de landbouwsector overgelaten aan landbouwhistorici en historisch geografen, die dan maar door de landbouwuniversiteit of andere academische instellingen moesten worden betaald. Maar die hebben – ondanks een respectabele staat van dienst – geen traditie opgebouwd in het begeleiden van musea.

Een conclusie kan dus luiden dat mede als gevolg van een gebrekkige financiering en begeleiding op nationaal niveau het agrarisch museumland er niet florissant bij ligt. Veel romantiek, veel oude meuk, weinig coördinatie. Amper inzet om de niet-begrijpende burger naast de ploeterende boeren en de plattelandsbevolking de recente geschiedenis tussen 1980 en 2020 die Nederland nu zo in de greep houdt, in objecten en erfgoed zichtbaar te maken.

De landbouwgeschiedenis

Dan is het vervolgens de kwestie of en hoe de landbouwgeschiedenis daar op een meer studieus niveau wel in slaagt. Starten we bij de prachtige bundel *Actualiteit van de Agrarische Geschiedenis* van de Gronings-Wageningse hoogleraar Pim Kooij en anderen uit het jaar 2000. De auteurs geven daarin met overtuiging aan dat ze met hun werk ook de toekomst willen dienen. Niet door scenario's aan te leveren maar door de hedendaagse situatie in een historisch perspectief te plaatsen: dat is door lange ontwikkelingslijnen te trekken, door balansen op te maken, door na te gaan of door beleidsmakers geformuleerde doelen zijn bereikt, en door remmende van stimulerende factoren te onderscheiden. Maar vooral door een context voor het heden te leveren.

In deze bundel geeft Jan Bieleman uit Wageningen een scherpe blik op gehele ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de twintigste eeuw. We kennen hem als een representant van de Wageningse School die sinds de jaren vijftig enorm productief is geweest. Dit in de vorm van een reeks proefschriften en andere publicaties in de reeks *A.A.G. Bijdragen*, gebaseerd op cijfermatig onderbouwde regionale studies. Denk aan Bielemans eigen dissertatie over de *Boeren op het Drentse Zand*, of aan Jan Fabers werk over *Drie Eeuwen Friesland*. Naast de groep te Wageningen was er tot voor kort het Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, verbonden aan de Universiteit van Groningen. Gesticht door voorname herenboeren, vertegenwoordigde het een gelijkaardige stroming, en ontwikkelde het minstens evenveel activiteit, zich uitend in de publicatiereeks *Historia Agriculturae*. Overigens waren beide tradities al enige tijd vóór 2000 in elkaar geschoven, in zoverre de Groningse hoogleraar sindsdien ook de groep in Wageningen leidde, mede uit bezuinigingsoverwegingen.

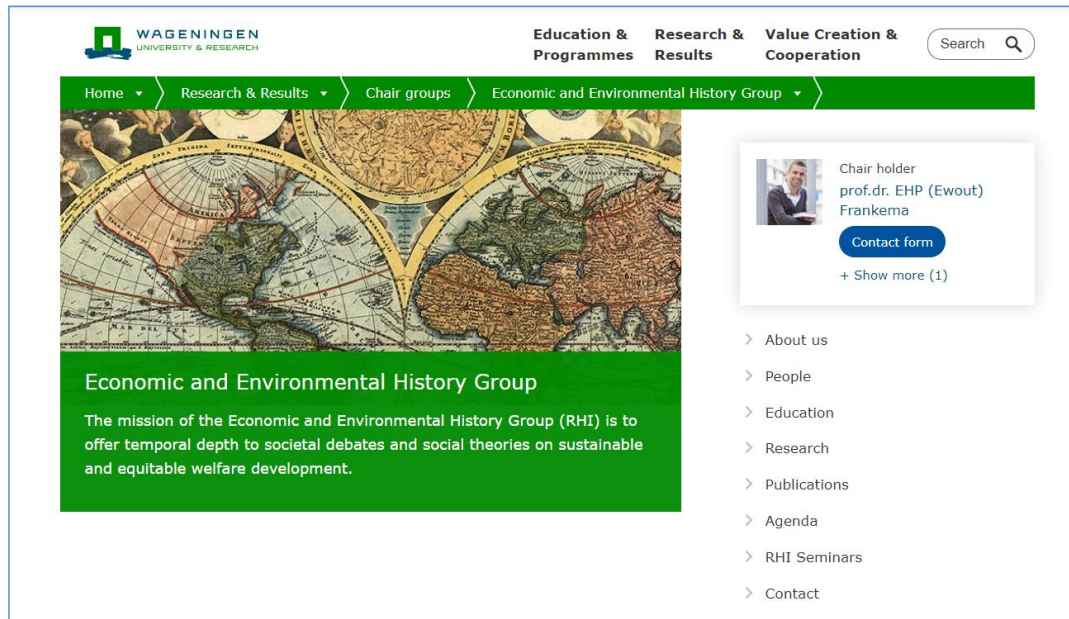
In Bielemans overzicht wordt nadrukkelijk geanalyseerd hoe de landbouwwereld sinds de jaren vijftig een metamorfose van schaalvergroting en intensivering heeft ondergaan. Zie ook de parallel lopende studies van Erwin Karel uit Groningen.³ Ik noemde het al in de inleiding: van een semi-industriële naar een hoogproductieve bedrijfstak, die met veel minder mensen en bedrijven dan voorheen enorme economische resultaten wist te boeken. Maar ook een bedrijfstak die al in de jaren tachtig en negentig een (te) zware claim legde op milieu, natuur en landschap.

Bieleman, Kooij en anderen waren er zeker op uit het onderzoek voort te zetten en nieuwe studies te entameren. In zijn slotbeschouwing van 2000 formuleerde Kooij nog een serie belangrijke onderzoeksthema's, met als voornaamste desideratum een grondige studie naar het functioneren en de ontwikkelingsgang van het Ministerie van Landbouw. Beide onderzoekers en hun collega's hebben tot aan hun pensionering geprobeerd te Wageningen en Groningen de vinger aan de historische pols van de Nederlandse landbouw te houden. Maar zo'n tien jaar geleden is het misgegaan, hoofdzakelijk als gevolg van een heel andere transitie: te weten die van de academische wereld die 'global' is gegaan. De website van de vakgroep rurale en milieugeschiedenis van de Wageningse universiteit demonstreert dit in één oogopslag. Het gaat haar nu om het verbeteren van de wereld, door mondiaal te studeren op ongelijkheid, epidemieën,

---

³ Erwin H. Karel, *Boeren tussen markt en maatschappij. Essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan in Nederland [1945-2012]* (2013).

mortaliteit, voedselschaarste en dergelijke. Daar is op zich niets mis mee, maar bij nader inzien lijkt de balans wel verstoord. De afdeling telt ruim twintig – kundige en productieve - medewerkers, van wie er zich nog maar één zich met de Nederlandse landbouw bezig houdt. In Groningen kan men aan de Rijksuniversiteit ongeveer hetzelfde waarnemen.

Frontpage van de Economic and Environmental History Group van de Wageningen University, 9-12-2022

Dit is niet het resultaat van een paar persoonlijke keuzes maar van een totale heroriëntatie van de universiteit. Niet alleen te Wageningen en Groningen maar in heel Nederland. Meer dan elders in Europa is de Nederlandse academische wereld zich los gaan maken van het eigen land. Dit vooral ook als verdienmodel: om de populatie te vergroten door goed betalende studenten van buiten binnen te halen en internationale onderzoeksgelden los te trekken. Allemaal in het Engels en volgens het publicatieschema uit de natuur- en sociale wetenschappen dat is gericht op het produceren van wereldwijde artikelen met mondiale ranking. Hoog op de ranglijst komen naast en boven vooral de Engelse en Amerikaanse universiteiten is het doel van alle academiebesturen, om – als Cambridge aan de Rijn of Harvard aan de Hunze – nog meer geld te kunnen binnenslepen.

In dit nieuwe 'Global Academia' sneuvelen als eerste de op het eigen land gerichte en deels in eigen taal geschreven publicaties. Die tellen nauwelijks meer mee in de scores. En dus krijgen ook onderzoeksvoorstellen die een regionale basis binnen de landsgrenzen zoeken zelden meer het fiat van beoordelingscommissies. Met zo weinig kans op succes voelt geen senior-onderzoeker zich nog geroepen dergelijke voorstellen te formuleren. En dat heeft weer tot gevolg dat er kostbare expertise op het gebied van bronnen en methoden verloren gaat en er amper jonge mensen in zulke takken van sport worden opgeleid. Natuurlijk zijn er nog academische pensionado's die het niveau overeind trachten te houden. En er is de mogelijkheid om buitenpromovendi nog enig dissertatie-onderzoek te laten doen onder begeleiding van bijzonder hoogleraren op deeltijdbasis.

Deze ontwikkeling richt met name schade aan binnen de historische wetenschappen. Begin dit jaar heb ik in een opiniestuk in de Volkskrant al gewezen op de hierdoor veroorzaakte snelle neergang binnen de middeleeuwse geschiedenis en de middeleeuwse archeologie betreffende de Nederlanden.⁴ Eenzelfde verhaal kan worden verteld ten aanzien van de historische geografie – waarvoor de inzet te Wageningen en in de Randstad al lang tot een minimum is teruggebracht.

Maar goed, treuren kan altijd nog. Gek genoeg is het juist in Friesland de laatste jaren voorlopig gelukt de zaak draaiende te houden. En dan wijs ik graag op de inspanningen van de groep van Marijn Molema aan de Fryske Akademy - inmiddels werkzaam bij het Fries centraal planbureau - om met bescheiden provinciale middelen een aantal promovendi aan de slag te krijgen. Daarnaast kan nog op een reeks andere, meer toegepaste studies over de ontwikkeling van *agri en food* in Friesland gewezen worden, over pachtprizen, veemarkten, eendenkooien en de verhouding tussen eigenerfde boeren en adel in de late middeleeuwen. Het zijn dissertaties en studies die tezamen wel degelijk een bijdrage leveren in de discussie over de transities in de landbouw. Zie vooral het proefschrift van Ronald Plantinga met de off spin in het kersverse publieksboek *Wit goud, groene Woestijn*.⁵ Gelukkig wordt die traditie aan de Fryske Akademy nog voortgezet door promovendus Mark Raat, die bezig is met een studie naar de lange termijnontwikkeling van de landbouw in het Friese Veenweidegebied. Uit de overzichten van het Posthumus-Instituut, dat is de onderzoeksschool voor sociaaleconomische geschiedenis, valt op te maken dat hij moment een de enige jonge onderzoeker is met een thema op het terrein van de Nederlandse landbouwgeschiedenis.

We kunnen kortweg afronden, met de vaststelling dat de vlag er voor de Nederlandse landbouwmusea en landbouwgeschiedenis er niet vrolijk wapperend bij hangt. Hem omkeren bij wijze van protest lijkt me echter niet de aangewezen weg. Laten we maar proberen in Friesland de standaard overeind te houden en zoveel mogelijk input voor de nationale ontwikkeling te leveren. Een input die des te meer noodzakelijk is in de overgangssituatie waarin de landbouwsector zich nu bevindt.

---

⁴ Hans Mol, Help, de Nederlandse Middeleeuwen dreigen in de marge te verdwijnen, opinie-artikel in de *Volkskrant* van 31-1-2022.

⁵ Ronald Plantinga, *Nooit meer honger en natuurinclusief: Productiviteitsgroei en duurzaamheid in de Friese zuivelsector, 1945-2020* (dissertatie Rijksuniversiteit Groningen 2021).